

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی

دانشکده علوم سیاسی

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد (M. A)

رشته مطالعات منطقه ای

موضوع:

تاثیر فعالیت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران بر روابط

اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران

استاد راهنما :

جناب آقای دکتر بابک نادرپور

استاد مشاور:

سرکار خانم دکتر رویا منتظمی

پژوهشگر :

علی قربانی

سال تحصیلی:

زمستان ۹۱

تقدیم به

پدرم

مادرم

خانواده ام

و همه کسانی که در تعلیم و تربیت من
نقشی داشته و دارند بخصوص اساتید
گرانقدرم.

سپاسگزاری ها:

پژوهشگر در طول دوران تحصیل و نگارش پایان نامه از محضر اساتید ارجمندی بهره
برده است که بر خود واجب می داند نسبت به الطاف بی کران آن عزیزان سر تعظیم
فروود آورده و نهایت تشکر خود را ابراز دارد. محقق بیش از هر کس و هر چیز مراتب
سپاس و قدردانی خود را از **استاد فرزانه دکتر بابک نادرپور** که در دوران تحصیل و
نگارش رساله موجود مرا از وسع نظر خویش بی بهره ننموده و نهایت همکاری را
مبدول فرموده اند تشکر و قدردانی می نماید. همچنین استاد فرزانه و مشاور گرامی
سرکار خانم دکتر رویا منتظمی که همواره مشوق بنده بوده و با نهایت لطف و محبت
بی دریغ خود در طول تحقیقات، مرا از محضر علمی خویش مستفیض نموده و بنده از
حسن نظر ایشان خاشعانه سپاسگذاری می نمایم. در پایان از همه کسانی که در طول
تحصیل سهمی در کسب دانش و آگاهی داشتند.

تعهذنامه اصالت پایان نامه کارشناسی ارشد

اینجانف علی قربانی دانش آموخته مقطع کارشناسی ارشد به شماره دانشجویی ۸۵۰۰۰۱۰۹۱۰۰ در رشته مطالعات منطقه ای که در تاریخ ۹۱/۱۱/۲۹ از پایان نامه خود تحت عنوان تاثیر فعالیت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران بر روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران با کسب نمره و درجه دفاع نموده ام بدینوسیله متعهد می شوم:

- ۱- این پایان نامه حاصل تحقیق رو پژوهش انجام شده توسط اینجانف بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران (اعم از پایان نامه، کتاب، مقاله و ...) استفاده نموده ام، مطابق ضوابط و رویه های موجود نام منبع مورد استفاده و سایر مشخصات آن را در فهرست ذکر و درج کرده ام.
- ۲- این پایان نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم سطح، پایین تر یا بالاتر) در سایر دانشگاهها و موسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- ۳- چنانچه بعد از فراغت از تحصیل، قصد استفاده و هرگونه بهره برداری اعم از چاپ کتاب، ثبت اختراع و ... از این پایان نامه داشته باشم، از حوزه معاونت پژوهشی واحد مجوزهای مربوطه را اخذ نمایم.
- ۴- چنانچه در هر مقطع زمانی خلاف موارد فوق ثابت شود، عواقب ناشی از آن را بپذیرم و واحد دانشگاهی مجاز است با اینجانف مطابق ضوابط و مقررات رفتار نموده و در صورت ابطال مدرک تحصیلی ام هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی:

تاریخ و امضاء:

بسمه تعالی

در تاریخ ۹۱/۱۱/۲۹

علی قربانی دانشجوی کارشناسی ارشد مطالعات منطقه ای از پایان نامه خود دفاع نموده و با نمره به
حروف و با درجه مورد تصویب قرار گرفت.

امضاء استاد راهنما

بسمه تعالی دانشکده علوم سیاسی این چکیده به منظور چاپ در پژوهش نامه دانشکده تهیه شده است	
نام واحد دانشگاهی : تهران مرکزی کد واحد : ۱۰۱	کد شناسایی پایان نامه : ۱۰۱۲۰۸۱۴۸۸۱۰۰۷
عنوان پایان نامه : تاثیر فعاليت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران بر روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران	
نام و نام خانوادگی دانشجو: علی قربانی شماره دانشجویی: ۸۵۰۰۰۱۰۹۱۰۰ رشته تحصیلی: مطالعات منطقه ای	تاریخ شروع پایان نامه: دوم ۸۶-۸۷ تاریخ اتمام پایان نامه: ۹۱/۱۱/۲۹
استاد راهنما: جناب آقای دکتر نادر پور استاد مشاور: سرکار خانم دکتر رویا منتظمی	
آدرس و شماره تلفن: کرج - شاهین ویلا بنیاد - ۲۲ بهمن شمالی - کوچه چهارم شرقی - مجتمع مسکونی مهر ۰۹۱۲-۳۴۶۴۰۰۲	
<p>چکیده پایان نامه (شامل خلاصه، اهداف، روش های اجرا و نتایج به دست آمده):</p> <p>منطقه خاورمیانه از جمله مناطق حیاتی و موثر در معادلات ژئوپلیتیک جهانی است که آن را مرکز دنیای قدیم می دانند مرکزی که در دل آن منطقه خلیج فارس به منزله ((هارتلند)) جهانی قرار دارد که مهم ترین و عمیق ترین بحران های سیاسی جهان معاصر در این منطقه رقم می خورد و چالش های مهم ژئوپلیتیک از عوامل شکل دهنده ، تشدید کننده و تداوم گر بحران در این حوزه جغرافیایی است موقعیت جغرافیایی به ویژه موقعیت نسبی و منابع زیر زمینی مانند نفت و گاز مدت ها است که مورد توجه و محل تنازع میان قدرت های جهانی و منطقه ای بوده است که خود این امر موجب ایجاد نا امنی در این منطقه گردیده است برای رسیدن به امنیت دو دید گاه کلی وجود دارد</p> <p>۱- امنیت از طریق همکاری</p> <p>۲- امنیت از طریق مقابله</p> <p>علی رغم وجود راه های تامین امنیت از طریق همکاری به دلیل وجود جو بی اعتمادی و بد بینی این امکان میسر نمی باشد لذا کشور های حوزه خلیج فارس برای تامین امنیت راه دوم یعنی دست یابی به امنیت از طریق مقابله و افزایش قدرت دفاعی و توان نظامی را برگزیدند در این میان و با توجه به سوء برداشت های اعضای شورای همکاری خلیج فارس تلاش های ایران برای دست یابی به فن آوری هسته ای موجب تشدید بی اعتمادی و بد بینی میان اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران گردیده است .</p>	
نظر استاد راهنما برای چاپ در پژوهشنامه دانشکده مناسب است _ مناسب نیست تاریخ و امضاء	

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول کلیات

۲	۱-۱ طرح مسئله.....
۳	۲-۱ ادبیات مسأله.....
۶	۳-۱ اهمیت، هدف و فایده پژوهش.....
۷	۴-۱ سوالات و فرضیه های تحقیق.....
۷	۵-۱ متغیرها.....
۸	۶-۱ مفاهیم کلیدی پژوهش.....
۸	۱-۶-۱ همگرایی.....
۸	۲-۶-۱ واگرایی.....
۸	۳-۶-۱ سازه انگاری.....
۸	۷-۱ فعالیت های هسته ای.....
۸	۱-۷-۱ رقابت تسلیحاتی.....
۹	۸-۱ روش تحقیق.....
۹	۹-۱ سازمان دهی تحقیق.....

فصل دوم: مبانی و مقدمات نظری

۱۱	بخش اول: همگرایی مفاهیم و تعاریف.....
۱۱	۱-۲ پیشینه و طرح موضوع همگرایی.....
۱۱	۲-۲ تعاریف همگرایی.....
۱۳	۳-۲ سطوح تحلیل برای مطالعه همگرایی.....
۱۳	۱-۳-۲ همگرایی در سطح نظام.....
۱۳	۲-۳-۲ سطح تحلیل همگرایی منطقه ای.....
۱۳	۳-۳-۲ سطح تحلیل دولتی.....
۱۴	۴-۲ نظریات و یا رویکردهای همگرایی.....

۱۴	۱-۴-۲ کارکردگرایی
۱۶	۲-۴-۲ نوکارکردگرایی
۲۰	۳-۴-۲ فدرالیسم
۲۲	۴-۴-۲ کنفدرالیسم
۲۲	۵-۴-۲ نظریه مبادله
۲۴	بخش دوم: واگرایی
۲۴	۵-۲ متغیرهای واگرایی از لحاظ سطح تحلیل
۲۴	۱-۵-۲ متغیرهای انسانی
۲۴	۲-۵-۲ نخبگان سیاسی
۲۴	۳-۵-۲ متغیرهای اجتماعی
۲۴	۴-۵-۲ واحدهای مجزای سیاسی و حاکمیت های جداگانه
۲۴	۵-۵-۲ متغیرهای اجتماعی بین المللی
۲۴	۶-۵-۲ متغیرهای نظام بین الملل
۲۷	بخش سوم : سازه انگاری
۲۷	۶-۲ سازه انگاری، نگرشی جدید در روابط بین الملل
۳۷	۷-۲ تجزیه و تحلیل روابط بین الملل از منظر سازه انگاری
۴۱	۸-۲ تقسیم بندی عوامل هنجاری داخلی و بین المللی
۴۲	۱-۸-۲ سازه انگاری فراملی
۴۳	۲-۸-۲ سازه انگاری اجتماعی
۴۴	۹-۲ نتیجه گیری

فصل سوم: عوامل همگرایی بین اعضای شورای همکاری خلیج فارس

۴۷	۱-۳ مخالفت کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس با حمله آمریکا به عراق باعث همگرایی
۴۸	۱-۱-۳ نگرانی اعراب منطقه خلیج فارس از افزایش قدرت ایران
۴۸	۲-۱-۳ اظهارات مقامات اعضای شورای همکاری خلیج فارس در مورد حمله آمریکا به عراق
۵۰	۲-۳ طرح وحدت پولی اعضای شورای همکاری خلیج فارس
۵۲	۳-۳ آب عامل همگرایی بین اعضای شورای همکاری خلیج فارس

۵۲.....	۳-۱ آب و ابعاد سیاسی و امنیتی آن در حوزه خلیج فارس
۵۲.....	۳-۲ وضعیت اقلیمی و جغرافیایی منطقه خلیج فارس از نظر آب
۵۳.....	۳-۳ راههای تأمین آب در حوزه خلیج فارس
۵۴.....	۳-۴ طرح های آب شیرین کن (تصفیه آب)
۵۴.....	۳-۵ منابع آبهای طبیعی
۵۵.....	۳-۶ نگاهی به پروژه های جدید آب در خاورمیانه
۵۵.....	۳-۴ قرار دادهای همکاری دوجانبه و چند جانبه بین کشورهای شورای همکاری خلیج فارس با یکدیگر و با دول خارجی عامل همگرایی
۵۹.....	۳-۴-۱ ذکر قرار دادهای همکاری بین کشورهای حاشیه جنوبی خلیج فارس با دول خارجی و رزمایش های مشترک
۶۰.....	۳-۵ نتیجه گیری

فصل چهارم: عوامل واگرایی بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس

۶۳.....	۴-۱ ناسیونالیسم عامل واگرایی بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس
۶۴.....	۴-۲ ساختار سیاسی متفاوت کشورهای اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران عامل واگرایی
۶۷.....	۴-۳ صلح خاورمیانه عامل واگرایی بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس
۷۳.....	۴-۴ ادعاهای امارات در مورد جزایر ۳ گانه عامل واگرایی بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس
۷۶.....	۴-۱-۴ عوامل گسترش بحران جزایر سه گانه
۷۷.....	۴-۵ نظریه هلال شیعی عامل واگرایی بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس
۷۸.....	۴-۵-۱ مدعیان تشکیل هلال شیعی
۷۸.....	۴-۵-۲ تحرک سیاسی شیعیان منطقه
۸۱.....	۴-۵-۳ ترس از شکل گیری هلال شیعی و سرکوب شیعیان بحرین
۸۳.....	۴-۵-۴ سخنان و اظهارات مقامات سیاسی کشورهای منطقه در مورد هلال شیعی
۸۴.....	۴-۶ نتیجه گیری

فصل پنجم: تاثیر بینا ذهنی و هنجارها بر روابط فی ما بین ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس

- ۱-۵ هنجارهای برگرفته از محیط بین المللی شکل دهنده به هویت اجتماعی ملت- دولت..... ۸۸
- ۲-۵ قواعد و هنجارهای داخلی و بین المللی و تاثیر آن بر مناسبات سیاست خارجی ایران..... ۹۰
- ۳-۵ نخبگان سیاسی و همگرایی منطقه ای خلیج فارس..... ۹۴
- ۱-۳-۵ نخبگان سیاسی ایران..... ۹۴
- ۴-۵ دوره بندی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران..... ۹۶
- ۱-۴-۵ دوران ملت گرایی اسلامی در کنار آرمان گرایی اسلامی..... ۹۶
- ۲-۴-۵ دوران اسلامگرایی آرمانی..... ۹۷
- ۳-۴-۵ دوران اسلام گرایی واقع گرا..... ۹۸
- ۴-۴-۵ دوران اسلامگرایی صلح طلبانه..... ۹۸
- ۵-۵ نخبگان سیاسی کشورهای اعضای شورای همکاری خلیج فارس..... ۹۹
- ۱-۵-۵ نخبگان حکومتی..... ۹۹
- ۶-۵ دیدگاه ها و نظریات نخبگان دانشگاهی کشورهای حوزه خلیج فارس در مورد ایران..... ۹۹
- ۷-۵ تاریخچه انرژی هسته ای در ایران..... ۱۰۹
- ۸-۵ موضع شورای همکاری خلیج فارس نسبت به فعالیت های هسته ای ایران..... ۱۲۰
- ۹-۵ نگرانی بر حریم ایمنی و نیروگاه اتمی بوشهر..... ۱۲۷
- ۱-۱۰-۵ افزایش میزان خریدهای نظامی و سطح امنیت..... ۱۲۹
- ۱۱-۵ نتیجه گیری..... ۱۳۷
- کتاب نامه..... ۱۴۱

فصل اول

کلیات

۱-۱ طرح مسئله:

از دیرباز امنیت اولین و مهم ترین نیاز انسان شناخته شده است. تشکیل جوامع مختلف انسان ها بر اساس تأمین و برقراری امنیت بوده است. تأمین امنیت در گرو ایجاد روند صحیح مناسبات بین نهادهای مختلف می باشد. تعاون و همکاری نه تنها باعث به وجود آمدن امنیت می گردد، تسریع در توسعه و پیشرفت را نیز امکان پذیر می سازد. همکاری ها در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، تکنولوژی و فرهنگی و نظامی تأثیر زیادی در برقراری امنیت دارد. هریک از بازیگران منطقه خلیج فارس دارای پتانسیل های متفاوتی می باشند، و مشارکت آنها در تأمین امنیت ناحیه در اندازه های متفاوتی می تواند صورت پذیرد، و پیشرفت ایران در مسائل صنعتی و هسته ای می طلبد که ایران به عنوان یک قدرت منطقه ای با پتانسیل بیشتر نسبت به دیگر کشورهای منطقه در تأمین امنیت ایفای نقش بیشتری نماید، ولی با توجه به مشکلات و اختلافات قبل از انقلاب و اوائل انقلاب، دست یابی ایران به فن آوری هسته ای، این کشورها را نگران کرده است. همانگونه که می دانیم قبل از انقلاب اسلامی ایران رابطه ایران با کشورهای عرب منطقه با توجه به دید متکبرانه و پدرسالارانه ای که شاه نسبت به این کشورها داشت، بسیار سرد و از روی اجبار بود. پس از انقلاب نیز به واسطه سیاست صدور انقلاب که از سوی حاکمان وقت دنبال شد، احساس ناامنی و ترس از ایران شدت گرفت و دیدگاه نخبگان این کشورها نسبت به ایران منفی گردید. حال با توجه به احساس ناامنی ذکر شده، تلاش ایران برای دست یابی به فن آوری هسته ای از سوی آنان با بدبینی دنبال می شود. لازم به ذکر است که قبل از این ماجرا نیز نشانه های بارزی از واگرایی در این منطقه وجود داشت، از جمله می توان به جنگ بین ایران و عراق اشاره کرد، که در آن تمام کشورهای عرب منطقه از صدام حسین پشتیبانی کردند، و به حق صدام حسین این جنگ را جنگ اعراب با ایران خواند. مورد دیگر طرح ادعای امارات در مورد جزایر سه گانه ایران است، که باز هم مورد تأیید سایر کشورهای عرب منطقه قرار گرفته است، و مورد اخیر طرح تفکر هلال شیعی تمامی این موارد حکایت از وجود سوء برداشت اعراب منطقه از ایران است، و البته احساس عدم امنیت از سوی آنان از آنجا که بین کشورهای منطقه خلیج فارس رژیم امنیتی شکل نگرفته که تمام کشورها در آن با یکدیگر همکاری کنند، این کشورها خود به دنبال کسب و حفظ امنیت می باشند، که تنها راه این مهم را خرید تسلیحات می دانند، و خرید تسلیحات علاوه بر ایجاد احساس امنیت برای یک کشور، در کشور دیگر ایجاد ناامنی می کند، و در نتیجه کشور دوم نیز به خرید تسلیحات اقدام می کند، و این دور تسلسل همچنان ادامه پیدا می کند و در آخر به رقابت تسلیحاتی و واگرایی منجر می شود.

۱-۲ ادبیات مسأله

برای بررسی موضوع اصلی باید موضوعات حواشی موضوع اصلی را مورد امعان نظر قرار دهیم. در راستای موضوع این پایان نامه هیچگونه کار مستقیمی صورت نگرفته، البته به زبان فارسی قطعاً صورت نگرفته و به زبان انگلیسی در حد جستجوها و پیگیری های نویسنده موردی یافت نشد. اما اگر بخواهیم به متونی که به صورت غیرمستقیم به این موضوع پرداخته اند اشاره کنیم، برخی از آنها را در ذیل می آوریم.

دکتر آرمین امینی در بحث امنیت در مقاله «چالش های امنیتی منطقه خلیج فارس و راهبردهای جمهوری اسلامی» در ماهنامه اطلاعات راهبردی به جایگاه ژئوپلیتیک و ژئواکونومیک منطقه خلیج فارس در سطوح امنیتی و بین المللی می پردازد، و چالش های امنیتی در منطقه خلیج فارس شامل مداخلات بازیگران فرا منطقه ای و بازیگران منطقه ای و تروریسم و تهدیدات نامتقارن را برای ایران برشمرده و تحلیل می کند و از سوی دیگر راهبردهای هسته ای جمهوری اسلامی ایران را بررسی کرده و پیشنهاد می کند که ایران باید در اعتماد سازی بین المللی جهت کم رنگ کردن تبلیغات منفی ائتلاف غرب بکوشد، و برای نیل به این مقصود ضرورت دارد تا جمهوری اسلامی ایران جهت مقابله با تبلیغات سیاسی منفی ابتکار کارآمدی طراحی نماید، و هرچه بیشتر بر این موضوع تأکید کرد که به کارگیری سلاح هسته ای و کشتار جمعی بر اساس آموزه های اسلامی ممنوع است و این سلاح ها هیچ جایگاهی در دکترین امنیت ملی جمهوری اسلامی ایران ندارد. وی معتقد است هرگونه حمله پیش دستانه به ایران به صورت محدود یا گسترده بدون زمینه سازی مناسب در افکار عمومی جهان و پشتیبانی همسایگان عرب منطقه انجام نخواهد شد. بنابراین پیشنهاد می کند برای جلوگیری از نزدیکی احتمالی و حمایت همسایگان از اقدام نظامی علیه ایران لازم است تا ایران دیپلماسی فعالی با کشورهای همسایه اعمال نموده و پیامدهای منفی این اقدام را به آنها خاطر نشان گردد.

شهرزاد ابراهیمی در مقاله «خلیج فارس: ساختار نظام های سیاسی - امنیت و همگرایی»، ساختار نظام های سیاسی را از جمله متغیرهایی می داند که می تواند در زمینه همکاری و منازعه مورد مطالعه قرار می دهد، و به بحث صلح دموکراتیک می پردازد و متفاوت بودن ساختارهای سیاسی کشورهای حاشیه جنوبی و شمالی را باعث واگرایی در منطقه می داند، زیرا در این منطقه می توان دو گونه ساختار سیاسی متفاوت رادیکال و محافظه کار را مشخص کرده، وی با تفکیک معضل امنیتی از رژیم امنیتی منطقه خلیج فارس را دارای معضل امنیتی می داند که به موجب آن دولت ها به نیت یکدیگر اعتماد ندارند و برای کسب امنیت هرچه بیشتر مسلح می شوند. وی معتقد است حکومت های جهان سومی امنیت ملی را با امنیت رژیم یکسان فرض می کنند، بنابراین برای حفظ امنیت خود زمینه را برای کشمکش و منازعه با یک کشور دیگر فراهم می کنند و با این اقدام تقاضا برای مشارکت سیاسی و ایجاد اصلاحات را به تأخیر می اندازند و خرید سلاح های مدرن و سرکوب مخالفان را توجیه می کنند. ویژگی چنین نگرشی را رقابت تسلیحاتی و جنگ های منطقه ای و بالاخره ملتاریسم داخلی می داند.

پیروز مجتهد زاده در مقاله خود «اتحاد منطقه ای در خلیج فارس، روند تلاش های گذشته و چشم انداز های آینده»، معتقد است دو نیروی اصلی در کار است که ایجاد اتحادی میان کشورهای هم کرانه در خلیج فارس را تشویق می کند. لازمه های نوین جهانی که شکل دادن گروه بندی های منطقه ای را تکلیف می کند و ضرورت های منطقه ای که اشاره به اولویت دادن منافع ملی منطقه ای بر مصالح ژئوپلیتیک قدرت های فرا منطقه ای دارد این دو نیرو بیش از بررسی روند منطقه ای در راستای چنین اتحادی در گذشته از طرف وی بررسی می شود. وی معتقد است اختلاف نظرهای جغرافیایی و غیر آن در منطقه خلیج فارس، پدیده های عادی است. با این حال این اختلافات هرگز مانع اصلی همکاری نبوده است، بلکه قدرت های فرامنطقه ای از تحقق بخشیدن به همکاری های ایرانی عربی جلوگیری کرده اند.

محمدرضا درستی در مقاله خود با عنوان «چشم انداز آینده امنیت و همکاری در منطقه خلیج فارس» معتقد است، منطقه مهم حساس و استراتژیک خلیج فارس هنوز فاقد یک نظام امنیتی مشترک، مطلوب، خودکفا و کارآمد و مورد اجماع همه طرف های

ذی نفع می باشد و دلیل عدم شکل گیری یک نظام امنیتی واحد، مشترک و رسمی را دو گروه عوامل درونی و عوامل بیرونی می داند. البته وی عوامل درونی را مهم تر دانسته و شاهد مثال خود را حضور آمریکا در خلیج فارس به بهانه حمله عراق به کویت می داند. بنابراین راه حل را نیز در درون منطقه می داند و معتقد است، تا هنگامی که کشورهای منطقه خلیج فارس نتوانند به سطح قابل قبولی از اعتماد سازی برسند، هرگونه تلاش برای ایجاد یک نظام امنیتی نه تنها بی فایده، بلکه محکوم به شکست است. وی معتقد است تاکنون تمرکز عمده و اصلی برای تأمین امنیت منطقه خلیج فارس روی زمینه های سیاسی و با امنیتی بوده که عدم کارآیی خود را نشان داده است. بنابراین پیشنهاد می کند، بر همکاری های متقابل عملی میان کشورهای ذی نفع در تأمین امنیت منطقه خلیج فارس در زمینه های اقتصادی و مسائل ملموس فیما بین تأکید شود، که آن را «مدل همکاری های متقابل گسترده و وابسته» نام می نهد.

یدالله محمدی در مقاله خود «همگرایی در خلیج فارس» به نظریه همگرایی پرداخته و پس از تعریف و تهدید حدود و ثغور آن این نظریه را در مورد خلیج فارس بسط داده است و موارد همبستگی اجتماعی و فرهنگی و تاریخی و ... را تحت بررسی قرار می دهد و معتقد است که دلیل عدم شکل گیری فرآیند همگرایی در منطقه را نبود یک اراده جمعی، آگاهانه و داوطلبانه از سوی حکام و رهبران منطقه نسبت به همگرایی منطقه ای می داند، علاوه بر آن دلیل دیگر این که بین سطوح همبستگی تناسب وجود ندارد، بدین معنی که هرچند در منطقه خلیج فارس همبستگی اجتماعی در سطح بالا و قابل قبولی قرار دارد، لیکن بحث همبستگی سیاسی و تأکید بر حاکمیت رژیم های پارلمانی در بین کشورهای عربی خلیج فارس هرگز موضوعیت ندارد. وی در نهایت به این نتیجه می رسد تا زمانی که سیاست شیوخ منطقه آمیخته به ملاحظات سیاسی است، نه تنها هیچگونه امیدی به همگرایی منطقه ای وجود ندارد، بلکه امکان ایجاد و تشدید واگرایی را خواهد داد.

محمد یوسفی جویباری در مقاله خود با عنوان «همگرایی در میان کشورهای منطقه خلیج فارس: بررسی زمینه های موجود» با عنایت به اهمیت منطقه خلیج فارس و گره خوردن امنیت بسیاری از کشورها به امنیت این منطقه به بررسی ضعف همگرایی بین کشورهای منطقه و متغیرهای اثرگذار بر این مسئله پرداخته است. وی ضمن بررسی متغیرهای داخلی (ساختار سیاسی، وضعیت اجتماعی، وضعیت اقتصادی و توان نظامی)، منطقه ای (موقعیت استراتژیک منطقه، اختلافات مرزی و بخش پیرامونی) و بین المللی (نظام بین المللی و سیستم نفوذ گذار) با امکانات و موانع موجود در راه ایجاد همگرایی بین کشورهای منطقه را شناسایی می کند. از نظر وی نزدیکی جغرافیایی می تواند در ایجاد همگرایی مؤثر باشد، ولی مشکلات و موانعی از قبیل تفاوت نگرش ها و ارزش های نخبگان کشورهای منطقه و عدم ثبات ساختارهای سیاسی اقتصادی و اجتماعی وجود دارد که اگر روند همگرایی را متوقف نکند، دست کم با کندی مواجه می سازد.

جعفر غلامرضا پور در مقاله «مسئله هسته ای ایران و شورای همکاری خلیج فارس»، واکنش کشورهای عضو شورای همکاری خلیج فارس در قبال پرونده هسته ای ایران در طی چند سال اخیر را نمونه بسیار خوبی از نحوه تعامل این کشورها با جمهوری اسلامی ایران تلقی می کند، و معتقد است که از ابتدای پیروزی انقلاب اسلامی ایران تاکنون دوره های متفاوتی از روابط کشورهای شورای همکاری با ایران روبرو بوده ایم و پیچیدگی پرونده هسته ای ایران و تلاطمات موجود در آن موجب ضخم تر شدن لایه های ابهام در روابط فیما بین گردیده است. به زعم وی آنها یا نمی توانند اطمینان استراتژیک نسبت به اهداف و

برنامه های هسته ای ایران را پیدا نمایند و یا منافعشان اقتضا می کند که در روابط خود با ایران از ابهامات موجود پرده گشایی نکنند، و در هر دو صورت فضای امنیتی و غیر اطمینان بخش موجود تداوم می یابد و این مسئله ای است که مستقیماً منافع ملی ما را نشانه می گیرد. وی معتقد است اقداماتی نظیر الویت دادن مناسبات با این کشورها در مناسبات خارجی، دعوت جدی از کشورهای منطقه خلیج فارس برای مشارکت در برنامه هسته ای ایران با انعقاد قراردادهای مختلف با این کشورها می تواند در تقویت نگرش های مثبت این کشورها و رفع سوء ظن های موجود در قبال پرونده هسته ای ایران راهگشا باشد.

۱-۳ اهمیت، هدف و فایده پژوهش:

با توجه به تهدیدات امنیتی بالقوه که در شرایط عادی ایران را درگیر خود کرده است، موضوع فن آوری هسته ای و تلاش ایران برای دست یابی به فن آوری هسته ای و چرخه سوخت هسته ای مزید بر علت شده و بیش از پیش بر خطرات امنیتی ایران افزوده است. در این راستا برای کاهش خطرات ناشی از این سیاست باید نظر مثبت کشورهای همسایه را در مورد ایران و برنامه هسته ای آن جلب کرد، و اولین قدم برای این کار درک محیط روان شناختی منطقه و نگاه کشورهای عرب حوزه خلیج فارس نسبت به ایران است. در این راستا این پژوهش سعی دارد در چارچوب نظریه سازه انگاری و به خصوص بُعد هنجاری و فضای بیناذهنی مشکلات ایران در منطقه را ارزیابی کند و با توجه به فقدان و یا ضعف آثار علمی مرتبط با مقوله مورد نظر به توصیف و تحلیل آن در یک چارچوب نظری و تحلیلی اهتمام ورزد و گامی در جهت غنای مقالات مربوط به این موضوع بردارد.

۱-۴ سوالات و فرضیه های تحقیق

سوال اصلی: فعالیت های هسته ای ایران چه تاثیری بر روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با جمهوری اسلامی ایران دارد؟

سوال فرعی: فعالیت های هسته ای ایران تا چه اندازه برهمگرایی اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران تاثیر دارد؟

فرضیه اصلی:

فعالیت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران موجب تشدید بی اعتمادی و تیره تر شدن روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با جمهوری اسلامی ایران می باشد.

۱-۵ متغیرها:

متغیرهای اصلی پژوهش حاضر عبارتند از، فعالیت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران به عنوان متغیر مستقل، تشدید بی اعتمادی و تیره تر شدن روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با ایران متغیر وابسته. نگارنده در این پژوهش می کوشد اثرات دست یابی ایران به فعالیت های هسته ای جمهوری اسلامی ایران را بر روابط اعضای شورای همکاری خلیج فارس با جمهوری اسلامی ایران مورد بررسی و قرار دهد.

۱-۶ مفاهیم کلیدی پژوهش:

برخی مفاهیم کلیدی پژوهش حاضر عبارتند از: واگرایی، همگرایی، سازه انگاری، فعالیت های هسته ای که در ذیل به اختصار به آنها می پردازیم.

۱-۶-۱ همگرایی:

عبارت از فرآیندی است که طی آن واحدهای سیاسی به صورت داوطلبانه از اعمال اقتدار خویش برای رسیدن به اهداف مشترک صرف نظر کرده و از یک قدرت فوق ملی پیروی می کنند. در مورد همگرایی نظریاتی وجود دارد. شامل: کارکرد گرایی، نوکارکرد گرایی، فدرالیسم، کنفدرالیسم و مبادله.

۱-۶-۲ واگرایی:

که طی آن به جای ترغیب واحدهای سیاسی به همکاری و اشتراک مساعی در عرصه سیاست بین الملل، آنها را از یکدیگر دور می سازد.

۱-۶-۳ سازه انگاری:

این رویکرد به مثابه پلی میان نظریات خرد گرایانه، و انعکاسی پس از فروپاشی جنگ سرد و در ابتدای دهه ۱۹۹۰، در تلاش است تا خلاء تئوریک رهیافت های واقع گرایانه و لیبرالیستی را در زمینه تحلیل و تبیین دلایل فروپاشی جنگ سرد مرتفع کند. در واقع این رویکرد به جای تکیه بر ساختارهای مادی و عینی بر تعاملات بینا ذهنی نخبگان تأکید می کند.

۱-۷ فعالیت های هسته ای:

پروژه بکارگیری تکنولوژی هسته ای در مصارف صلح آمیز اعم از تولید انرژی، پزشکی، کشاورزی و غیر صلح آمیز و نظامی را فعالیت هسته ای گویند که در راستای توسعه صلح آمیز این فعالیت ها و جلوگیری از انحراف آن در مصارف غیر صلح آمیز، آژانس بین المللی انرژی اتمی نقشی نظارتی بر عهده دارد.

۱-۷-۱ رقابت تسلیحاتی:

زمانی که بین کشورهای منطقه ای اعتماد و روحیه همکاری وجود ندارد، و جو بی اعتمادی و سوء برداشت حاکم است و هر کشوری به دنبال حفظ امنیت خود و به گفته رئالیست ها SELF HELP می باشد، کشورها برای کسب امنیت بیشتر اقدام به خرید تسلیحات می کنند و از آنجا که هر یک احساس ناامنی می کنند، شروع به خرید تسلیحات بیشتر می کنند و رقابت تسلیحاتی در می گیرد.

۱-۸ روش تحقیق:

روش تحقیق در این پایان نامه، روش توصیفی تحلیلی می باشد. نگارنده کوشیده است با استفاده از منابع کتابخانه ای و داده های آماری، ابعاد مسئله مورد نظر را تجزیه و تحلیل نماید و فرضیه مورد نظر را به محک آزمون گذارد.

۱-۹ سازمان دهی تحقیق:

پژوهش حاضر شامل ، چهار فصل و نتیجه گیری می باشد. فصل اول در برگیرنده طرح پژوهش، طرح مسئله، بررسی ادبیات موجود، اهمیت و هدف پژوهش، متغیرها و مفاهیم فرضیه و روش تحقیق و سازمان دهی تحقیق است.

فصل دوم با عنوان چارچوب نظری - تحلیلی به نظریه همگرایی، واگرایی و رهیافت سازه انگاری می پردازد.

فصل سوم به عوامل و شاخص های همگرایی در منطقه و به خصوص بین اعضای شورای همکاری خلیج فارس می پردازد.

فصل چهارم به عامل و شاخص های واگرایی در منطقه و به خصوص بین ایران و کشورهای عرب منطقه می پردازد.

فصل پنجم به روابط ایران و اعضای شورای همکاری خلیج فارس تحت تأثیر تلاش ایران برای دست یابی به فن آوری هسته ای پرداخته و به نقش هنجارها در شکل گیری روابط و موفقیت در شکل گیری یا عدم شکل گیری همگرایی منطقه ای در خلیج فارس می پردازد.

در آخرین بخش از پایان نامه به نتیجه گیری از مباحث مطروحه پرداخته ایم.

فصل دوم:

مبانی و مقدمات نظری

بخش اول: همگرایی مفاهیم و تعاریف

۱-۲ پیشینه و طرح موضوع همگرایی

دولتها تحت تأثیر انگیزه ها، نیروها، اهداف و منافع در حالت همکاری، رقابت و تعارض با یکدیگر بسر می برند. بر این اساس، داده های سیاست خارجی روی هم رفته دارای آثار متفاوتی هستند و در نتیجه طیف وسیعی از همکاریهای نزدیک یا دور، برخوردهای شدید یا ضعیف و نیز رقابت در مقیاس های گوناگون در عرصه سیاست بین الملل مشاهده می شود. بدین ترتیب به دو نوع برداشت در فرآیند تجزیه و تحلیل روابط بین المللی بر می خوریم.

در دیدگاه نخست، محور اصلی مطالعه، زمینه های همکاری و اشتراک مساعی میان واحدهای سیاسی متفاوت است. بر این اساس، میان افراد و نیز جوامع انسانی پیوندهای مشترک اجتماعی و فوق ملی وجود دارد و در این روند مساله برد و باخت مطرح نیست بلکه تدریجاً باید (روابط بین المللی) را جایگزین (روابط میان دولتها) کرد.

دیدگاه دوم، اساس بررسی خود را بر وجود تضاد منافع و تعارض خواستها میان افراد از یکسو و جوامع انسانی از سوی دیگر قرار داده به جای برقراری روابط نزدیک و همکاری های دوستانه میان ملتها، بر واحدهای سیاسی و حاکمیت های جداگانه با منافع ناهمگون تأکید می ورزد.

حال، با در نظر گرفتن دیدگاههای مذکور، به بررسی همگرایی در سیاست بین الملل می پردازیم. (قوام، ۱۳۷۵، ۲۴۵-۲۴۶)

۲-۲ تعاریف همگرایی

با مطرح شدن همگرایی بعنوان یک تئوری از سوی نظریه پردازان روابط بین الملل تلاش های فراوانی صورت گرفت تا ضمن ارائه تعریفی از همگرایی، حدود و ثغور آن را مشخص سازند، اما مشکل ارائه تعریفی واحد در علوم انسانی دامنگیر بحث همگرایی نیز بوده است تا جایی که هرگز اجماع نظر لازم به منظور ارائه تعریفی جامع و مانع از این موضوع حاصل نگردید.

بعنوان مثال در خصوص این که آیا همگرایی یک (روند) است یا یک (وضعیت نهایی) نظرات متفاوتی ابراز شده است با این حال ما به تعریف متداول و مسلط می پردازیم .

همگرایی جنبشی است در راستای همکاری میان دولت ها و انتقال تدریجی اقتدار به نهادهای فراملی (قوام، ۱۳۸۵، ۸۱). تعریف دیگر همگرایی را فرآیندی می داند که طی آن واحدهای سیاسی بصورت داوطلبانه از اعمال اقتدار نام خویش برای رسیدن به اهداف مشترک صرفنظر کرده و از یک قدرت فوق ملی پیروی می کنند. (قوام، همان، ۲۴۶)

برخی دیگر آن را حرکتی می دانند در راستای همگون سازی تدریجی ارزش ها و بالاخره ظهور یک جامعه مدنی جهانی و اشکال جدید اجتماع (قوام، همان، ۸۲) سیاسی در اصل فرآیند همگرایی می باید داوطلبانه دخالت توافقی داشته باشد در غیر این صورت اگر همگرایی از طریق زور و اجبار باشد جنبه امپریالیستی به خود خواهد گرفت؛ به گونه ای شوروی از این شیوه در

دوران جنگ سرد برای نیل به اهداف مذکور بهره گرفت که در بعد سیاسی (کمینفرم)، اقتصادی (کامکون) و نظامی (ورشو) بود که کارآمدترین آن‌ها در جهت ایجاد همگرایی اجباری نظامی بود. (قوام، همان منبع، ۲۴۸)

نیاز به همگرایی در صورتی حائز اهمیت است که اجتماع ایجاد شده خود را برای توزیع کالاها و خدمات میان واحدهای متشکله مسئول بداند. گرایشات بسوی وابستگی متقابل مشارکت کنندگان سنتی را بر آن می‌دارد تا در انواع رفتارهای جمعی جهت پیش برد منافع مشترک شرکت جویند. (قوام همان منبع ۸۶)

در اغلب موارد از همگرایی بعنوان شیوه‌ای برای حل و فصل درگیری‌های منطقه‌ای و بین‌المللی یاد شده است که به تدریج واحدها و مناطق دیگر را شامل می‌شود. متغیرهای اصلی همگرایی را نقش نهادها و نخبگان و کم و کیف مبادلات سیاسی و اقتصادی و اجتماعی و ایجاد نوعی اجتماع فوق ملی و حرکت‌های یکپارچه‌کننده و انسجام‌دهنده می‌دانند. نکته مهم در فرآیند همگرایی میان واحدهای سیاسی توجه به اصل حاکمیت و قدرت است و مقدار خدشه‌ای که به آن وارد می‌شود. (قوام، همان کتاب، ۲۴۶-۲۴۷)

اندیشمندانی مانند دیوید میتزانی، کارل دویچ و ارنست هانس با بهره‌گیری از نظریات جامعه‌شناختی و کارکردگرایی گام‌های موثری در مطالعه همگرایی در سیاست بین‌الملل برداشتند که این خود در مرحله بعد (یعنی در دهه ۱۹۷۰) زمینه را جهت بررسی وابستگی متقابل فراهم ساخت؛ لازم به ذکر است پیشرفته‌ترین حالت همگرایی وضعیتی است که در آن دولت‌ها بصورت فرآیند در مقیاس کلی ظاهر شده و زمینه را جهت ایجاد حکومت جهانی فراهم می‌کنند. بنابراین می‌توان توسعه نظام بین‌الملل را براساس میزان پیشرفت همگرایی مورد ارزیابی قرار داد. (قوام، همان منبع، ۳)

۲-۳ سطوح تحلیل برای مطالعه همگرایی

برای مطالعه همگرایی در روابط بین‌الملل از نظر سطح تحلیل، می‌بایست ۳ سطح تحلیل را مد نظر قرار داد شامل:

الف- همگرایی در سطح نظام

ب- سطح تحلیل همگرایی منطقه‌ای

ج- سطح تحلیل دولتی

۲-۳-۱ همگرایی در سطح نظام: همگرایی در سطح نظام که اشاره به فرآیندی دارد که به موجب آن دولت‌ها بخشی از قدرت تصمیم‌گیری سیاسی اقتصادی و حقوقی را به نهادهای فراملی در مقیاس جهانی انتقال می‌دهند این وضعیت می‌تواند باعث بهبود کیفیت حکومت‌مداری داخلی و جهانی